



**MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASASIDA LOGOPEDIK YORDAMNI
TASHKIL ETISH**

Mahkamova Iroda Suhbatulla qizi

Alfraganus universiteti Pedagogika fakulteti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo'nalishi

2 bosqich talabasi

Ilmiy rahbar: Alfraganus universiteti

*v.b dotsent PhD **Utbasarova Umida.M***

Annotatsiya. Ushbu maqolada kompensatsion yo'nalishdagi guruhlariga ega bo'lmagan maktabgacha ta'lim muassasasida logopedik yordamni tashkil etishning o'ziga xos xususiyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: logopedik yordam, nutq buzilishlari, leksika, grammatik tuzilish, nutqni rivojlantirish dasturi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности организации логопедической помощи в детском саду, не имеющем в своем составе групп компенсирующей направленности.

Ключевые слова: Логопедическая помощь, нарушение речи, лексика, грамматический строй речи, программа по развитию речи.

Abstract. In this article features of the organisation of the logopedic help in a kindergarten which is not incorporating groups of compensating orientation are considered.

Key words: the logopedic help, speech infringement, lexicon, a speech grammatical system, the program on speech development.

Nutq funksiyasi insonning eng muhim psixik funksiyalaridan biridir. Nutq rivojlanishi jarayonida bilish faoliyatining oliy shakllari, tushunchali tafakkur qilish qobiliyati shakllanadi. Tovushlar — inson nutqining asosiy qurilish





materiali bo'lib, ularni aniq va to'g'ri talaffuz qilgandagina nutq to'g'ri tushuniladi, ya'ni muloqot vositasi sifatida xizmat qiladi.

Nutq buzilishlari va nutqiy muloqotning cheklanishi bolaning shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, psixik zo'riqishlar, emotsional-irodaviy sohada o'ziga xos xususiyatlar paydo bo'lishi va xarakterda salbiy sifatlar rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Taganrog shahridagi 101-sonli maktabgacha ta'lim muassasasida o'tkazilgan monitoring tadqiqotlari natijalariga ko'ra, har yili bog'chaga qabul qilinayotgan bolalarning taxminan 90 foizi turli darajadagi nutq buzilishlariga ega.

Rostov viloyati Ta'lim vazirligining №18565/03.2-sonli tavsiyanoma xatiga (kompensatsion yo'nalishdagi guruhlariga ega bo'lmagan maktabgacha ta'lim muassasalarida logopedik yordamni tashkil etish haqida) hamda shu toifadagi muassasalarda logoped-o'qituvchi faoliyati bo'yicha metodik tavsiyalarga asoslanib, biz nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarga logopedik yordam va ularni kuzatib borish texnologiyasini ishlab chiqdik.

Mazkur toifadagi bolalarni logopedik kuzatuvga olish g'oyasi bolaning rivojlanishiga gumanistik va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni amalda qo'llash zaruratidan kelib chiqqan.

Maktabgacha ta'lim muassasalarida bolaning rivojlanishini kuzatish va qo'llab-quvvatlash muammolari maktabdagiga nisbatan kamroq o'rganilgan va ochib berilgan, bu esa asossizdir, chunki ko'plab o'quv muammolarining ildizi aynan maktabgacha yosh davrida qo'yiladi.

Kuzatuv (soprovodeniye) – bu bir martalik yordam emas, balki bolaning dolzarb muammolarini hal etishga qaratilgan, aniq tashkil etilgan, uzoq muddatli qo'llab-quvvatlash jarayonidir.

Maktabgacha ta'lim muassasasida kuzatuv xizmatini to'g'ri tashkil etish uchun, avvalo, uning tuzilmasini aniq belgilash, individual kuzatuv jarayonini





amaliyotda amalga oshirish usullarini aniqlash lozim. Bu jarayon quyidagilarga asoslanadi: muammolarni aniqlash maqsadida diagnostika o'tkazish; mavjud muammo va uni hal etish yo'llari haqida axborot berish; muammoni hal etish bosqichida maslahat berish va reja tuzish; reja asosida amalga oshirish bosqichida dastlabki yordam ko'rsatish.

Individual kuzatuv – bu maqsad, vaqt, vazifalar va harakatlari o'zaro bog'langan, barcha mutaxassislarning hamkorlikdagi faoliyati tizimi bo'lib, u bolaning rivojlanishidagi muammolarni aniqlash, ularni samarali hal etish yo'llarini topish, shuningdek bolaning tabiiy qobiliyatlarini har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan.

Maktabgacha ta'lim muassasasining turli maqsadlari, vazifalari va imkoniyatlari (bolalar kontingenti va ularning tarbiyalanish sharoitlariga qarab) kuzatuv xizmatini tashkil etishning turli variantlarini aniqlashni talab etadi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida quyidagi tashkil etish shakllari qo'llanilishi mumkin:

1. Psixologo-tibbiy-pedagogik konsilium (PMPK) – bu bolaning rivojlanishini individual kuzatishning eng keng tarqalgan va maqbul shaklidir. U qo'shimcha moddiy resurslarni talab qilmaydi, ammo aniq tashkil etilishi lozim. PMPK odatda 1 yil muddatga tuziladi va muassasa mudirasining buyrug'i chiqqan paytdan boshlab faoliyatini boshlaydi.

2. Kuzatuv xizmati maktabgacha ta'lim muassasasining (MTM) odatiy shtat jadvali tarkibida ham joriy etilishi mumkin. Bu xizmat muassasa mudirining joriy yil uchun buyrug'i asosida tashkil etiladi. U qo'shimcha moddiy mablag'larni jalb etishni talab qilmaydi, balki mavjud xodimlar o'rtasida vazifalarni qayta taqsimlash orqali, yaratilayotgan xizmatning maqsad va vazifalarini hisobga olib amalga oshiriladi.

3. Ma'lum moliyaviy va kadrlar imkoniyatlari mavjud bo'lgan taqdirda, MTMda individual shtat jadvaliga asoslangan kuzatuv xizmati (PPMS-markaz)





tashkil etilishi mumkin. U ma'muriyat rahbarining buyrug'i bilan, ta'lim boshqaruvi organlari bilan kelishilgan holda joriy qilinadi.

Tashkiliy shakli (konsilium, xizmat yoki markaz) qanday bo'lishidan qat'i nazar, MTMdagi kuzatuv xizmati tomonidan ta'lim-tarbiyaviy va korreksion jarayonni tashkiliy-metodik jihatdan ta'minlashning asosiy yo'nalishlari quyidagilardir:

har bir bola uchun individual ta'limiy kuzatuv yo'nalishini ishlab chiqish va aniqlashtirish (unda bola imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta'lim dasturlari va ularni vaqt oralig'ida mavzular bo'yicha tashkil etish ko'zda tutiladi);kuzatuv sxemalari va dasturlarini ishlab chiqish, ularni dinamik tahlil asosida aniqlashtirish va amalga oshirish;yuklamaning gigiyenik me'yorlarini belgilash; bola bilan ishlashda uzviylik va izchillikni ta'minlash;tibbiy-psixologik-pedagogik konsiliumlarni tashkil etish va o'tkazish.

MTMdagi bolalarni kuzatishning o'ziga xos jihati shundaki, bu jarayonda butun jamoa (faqat pedagoglar emas) maktabgacha yoshdagi bolalarning qulay rivojlanish sharoitini yaratishda ishtirok etadi. "Jamoa"da ishlagan holda, har bir a'zo o'zining aniq belgilangan vazifalarini bajaradi.

Kuzatuv tizimining asosiy xususiyatlari:bolaning manfaatlarini qonuniy kafolatlangan ota-ona (yoki qonuniy vakil) huquqlarini hurmat qilgan holda ustuvor deb belgilash;komplekslik, ya'ni barcha mutaxassislar ishtirokida kuzatuvni amalga oshirish;vaqt bilan chegaralanganlik, ya'ni bolaning keyingi maktab ta'limiga o'tishini hisobga olish;har bir mutaxassisning mustaqilligi va avtonomligi, shu bilan birga bola bilan ishlashda izchillik va uzviylik tamoyillariga rioya qilish.

Har bir MTMda psixonevrologik yoki somatik muammolarga ega bolalar mavjud bo'lib, ular bilan quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:diagnostika jarayonida mutaxassislar muammoning sababini aniq aniqlashlari kerak: bu muammo haqiqatan ham kasallik natijasimi yoki pedagogik





e'tiborsizlik, ijtimoiy cheklanish yoki moslashmaslik oqibatimi; bolalarni yangi sharoitlarga moslashtirish uchun qo'shimcha choralar ko'rish; bolani zarur diagnostika bilan ta'minlash (hududiy mutaxassislar yordamida yoki tegishli diagnostika markazlariga yo'naltirish orqali); kuzatuvning barcha bosqichlarida barcha mutaxassislarning hamkorligi, ayniqsa shifokorlar (nevropatolog, psixiatr) va psixolog tavsiyalarini inobatga olish; ta'limiy, korreksion va davolovchi yordamni uyg'unlashtirish; bolaning rivojlanish dinamikasiga qarab, uni bir ta'lim shaklidan boshqasiga maqsadli o'tkazish; ota-onalarni bola bilan olib boriladigan korreksion va rivojlantiruvchi ishga jalb etish.

101-sonli maktabgacha ta'lim muassasasida sog'lig'ida cheklovlar mavjud bo'lgan bolalarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash uchun tibbiy-psixologik-pedagogik konsilium (PMPK) tashkil etilgan. PMPK doirasida bolalar MTMga qabul qilingan paytdan boshlab maktabga chiqqunga qadar logopedik kuzatuv ostida bo'ladi.

Bolalarning logopedik kuzatuv quyidagi bosqichlardan iborat:

1. Bolaning MTMga qabul qilingan paytdagi nutq rivojlanishi holatini dastlabki diagnostika qilish;
2. Diagnostika natijalari va yosh xususiyatlarini inobatga olgan holda bola uchun individual kuzatuv rejasini tuzish;
3. Ota-onalar va MTM pedagoglari uchun tavsiyalar tayyorlash;
4. Ta'lim-tarbiyaviy jarayonda bolaning rivojlanishini dinamik kuzatish;
5. Individual reja asosida nutq rivojlanishini diagnostika qilish (yiliga uch marta, ikki marta yoki bir marta);
6. Bolaning individual rivojlanish dasturiga muvofiq korreksion-logopedik ish olib borish.

Har bir guruhdagi bola uchun MTMdagi barcha mutaxassislar — psixolog, logoped, musiqa rahbari, jismoniy tarbiya o'qituvchisi, davolovchi jismoniy





tarbiya instruktori va shifokor tomonidan o'tkazilgan tekshiruv natijalari asosida individual rivojlanish dasturi tuziladi.

Individual dastur ishlab chiqishda bolaning sog'lik guruhi inobatga olinadi. Shu asosda har bir bola uchun aqliy va jismoniy yuklama me'yori belgilanadi. Sog'lik guruhi bolaning nafaqat somatik, balki nevrologik holatini ham o'z ichiga olgan tahlil asosida belgilanadi.

Maktabgacha ta'lim muassasasida kompensatsion yo'nalishdagi guruhlariga ega bo'lmagan logoped-o'qituvchi faoliyatining maqsadi — bu bolalarda nutq buzilishlarini oldini olish va korreksiya qilish bo'lib, ularning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvi va maktab ta'limiga tayyorlanishini ta'minlashdir.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar amalga oshiriladi: nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarni o'z vaqtida aniqlash; bolalardagi aniqlangan nutq buzilishlarini korreksiya qilish; nutq buzilishlarining profilaktikasini amalga oshirish; pedagoglar va ota-onalarga maslahatlar berish, ularga nutq buzilishlarini bartaraf etish bo'yicha metodik yordam ko'rsatish.

Profilaktik logopedik yordam maktabgacha ta'lim muassasasiga qatnaydigan ilk yoshdagi va kichik maktabgacha yoshdagi bolalarga ko'rsatiladi.

Korreksion logopedik yordam esa o'rta va katta maktabgacha yoshdagi, ayniqsa og'ir nutq buzilishlariga ega bolalar bilan olib boriladi.

Profilaktik logopedik ishlar ota-onalar va tarbiyachilar uchun maslahatlar, ochiq mashg'ulotlar va mahorat darslarini o'tkazish orqali amalga oshiriladi.

Logopedik ish samaradorligini oshirish maqsadida MTMda "Rechetsvetik" nomli to'garak faoliyat yuritadi. Unda kichik va o'rta yoshdagi bolalar bilan nutq tovush madaniyati, lug'at boyligini oshirish va faollashtirish, logoritmik





mashg'ulotlar olib boriladi. Bu ishlar bolalarda mustaqil nutq rivojlanishini faollashtiradi.

Korreksion logopedik ishlar esa katta maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib borilib, individual, kichik guruhli va umumiy guruhli mashg'ulotlarni o'z ichiga oladi. Ularning maqsadi mavjud nutq nuqsonlarini bartaraf etishdir.

Katta va maktabga tayyorlov guruhlarida o'quv mashg'ulotlari quyidagilarga qaratilgan:

savodga tayyorlov (harflar va tovushlarni o'rganish); lug'atni boyitish va faollashtirish; grammatik ko'nikmalarni shakllantirish; bog'lanma nutqni rivojlantirish. Individual mashg'ulotlar har kuni o'tkaziladi, kichik guruhli va guruh mashg'ulotlari esa ta'lim davriga qarab haftasiga 2–3 marta o'tkaziladi.

Majburiy dastur sifatida T. B. Filicheva va G. V. Chirkinaning “Og'ir nutq buzilishlariga ega bolalarni o'qitish va tarbiyalash” dasturi qo'llaniladi.

Qo'shimcha (parchalangan) dastur sifatida esa L. V. Lopatinaning tahriri ostidagi “Og'ir nutq buzilishlariga ega bolalarni o'qitish va tarbiyalash dasturi” asosida ish olib boriladi.

Bolalardagi mavjud nutq nuqsonlarini yanada samarali tuzatish maqsadida MTM mutaxassislari tomonidan tarbiyachi bilan hamkorlikda bolalar nutqini rivojlantirishning istiqbolli rejasi ishlab chiqilgan.

Ushbu reja quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

badiiy adabiyotlarni o'qish;





ertak va qisqa hikoyalarni qayta hikoya qilish (bolalar bog'chasi ta'lim dasturi asosida);

hikoya tuzish (reja asosida, shaxsiy tajribadan, tasviriyl rasmlar yoki syujetli kartinalar asosida);

she'r va kichik asarlarni yod olish, bu esa nutqda qo'yilgan tovushlarni avtomatlashtirishga yordam beradi.

Bu ishlar har kuni muntazam olib boriladi. Ushbu istiqbolli reja bir necha yil davomida qo'llanib kelinayotgani sababli, yillik tahlil natijalariga ko'ra bolalarning nutq rivojlanish darajasi sezilarli darajada oshgani aniqlangan.

MTMdagi logopedik ishni tashkil etish kompleks va tizimli yondashuvni talab qiladi.

Mutaxassislar o'rtasidagi hamkorlik bolaning bog'chadagi butun davri mobaynida kuzatilib boriladi.

MTM mutaxassislari o'rtasidagi uzviy hamkorlik rejasi bolalarning barcha mashg'ulotlarda nutq faoliyatini maksimal darajada faollashtirishga imkon beradi.

Bolalar nutqini rivojlantirishda umumqabul qilingan leksik mavzular bilan bir qatorda mintaqaviy komponent ham muhim o'rin tutadi. 465-sonli MTMda bolalar muzeylar, bog'lar, shahar diqqatga sazovor joylariga nutq faolligini uzluksiz rivojlantiradi.





Logopedik mashg'ulotlar jarayonida zamonaviy texnik vositalar — kompyuter va multimedia qurilmalaridan foydalaniladi. Bu vositalar bolalarning yangi bilimlarni o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyasini oshiradi hamda o'tilgan materialni mustahkamlashga yordam beradi.

Ko'plab ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, nutq tizimining yetarli rivojlanmagani yoki shikastlanishi bir qator ikkinchi darajali og'ishlarga olib keladi, jumladan:

sensor, vaqt va fazoviy tasavvurlarning cheklanganligi;

xotira, diqqatni jamlash va maqsadga yo'naltirilganlikdagi kamchiliklar;

umumlashtirish qobiliyatining pasayishi;

mantiqiy xulosa chiqarish va sabab-oqibat bog'liqliklarini aniqlash ko'nikmalarining yetarli rivojlanmaganligi.

Shuning uchun logopedik mashg'ulotlar jarayoniga bilish jarayonlarini rivojlantirish va qo'l hamda barmoqlarning nozik motorikasini shakllantirishga qaratilgan topshiriqlar ham kiritiladi. Barmoqlarning nozik motorikasini rivojlantirish uchun turli xil o'yinlar qo'llaniladi: predmetlarni almashtirish o'yinlari (tirqichlar, tugmalar, gugurt cho'plari, qalamlar), turli xil shnurovkalar, quruq barmoq basseyini, mini-massaj vositalari, qum va suv bilan o'yinlar va boshqalar.

Har bir mashg'ulotda bir necha jismoniy mashqlar (fizkultminutkalar) va bir katta relaksatsion mashq mavjud bo'lib, u psixoemotsional zo'riqishni kamaytirishga va guruhda ijobiy emotsional muhitni saqlashga yordam beradi.





Nutq rivojlanishida buzilishlarga ega bolalarga logopedik yordam ko'rsatish muammosi bunday bolalar sonining doimiy ortib borishi sababli dolzarb hisoblanadi. Shu bois logopedik kuzatuv va qo'llab-quvvatlashning maxsus dasturlarini ishlab chiqish va ularni korreksion ishlar va reabilitatsiya amaliyotiga joriy etishga alohida e'tibor qaratish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qo'shnazarova, G. M. – Bolalarda nutq buzilishlarini oldini olish va korreksiya qilish metodikasi. Toshkent, 2015.
2. Abdullayeva, N. S. – Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi va logopedik yordam. Toshkent, 2016.
3. Ismoilov, Sh. A. – Nutq buzilishlari va ularni tuzatish metodikasi. Toshkent, 2014.
4. Karimova, L. T. – Bolalar nutqini rivojlantirishning pedagogik asoslari. Toshkent, 2017.
5. Raximov, A. R. – Logopedik mashg'ulotlarni tashkil etish va kuzatuv metodikasi. Toshkent, 2018.
6. Ефимов, И. О. – Про речь. Новые пути и методы коррекции. Москва, 2009.
7. Выготский, Л. С. – Психология развития человека. Москва, 2003.
8. Егоров, И. В. – Клиническая анатомия человека. Москва, 2003.
9. Филичева, Т. Б., Чиркина, Г. В. – Обучение и воспитание детей с ОНР. Москва, 2012.
10. Лопатина, Л. В. (ред.) – Программа обучения и воспитания детей с тяжёлыми нарушениями речи. Москва, 2011.